

**Přístupy ve výchově (sociocentristické vs.
osobnostní pojetí výchovy)
Cíle a smysl předškolního vzdělávání**

Témata semináře Didaktika výtvarných činností

Pavla Novotná

Sociocentricky zaměřená výchova

(po roce 1948 -1989) **Utilitárnost - Jednotnost - Kolektivismus**

- cíle se poddávají přednostně zájmům společnosti
- politicky a ideologicky zaměřené - výchova nového pokolení komunistické společnosti.
- instituce převažuje nad rodinou
- zdůrazňování přípravy na školu - dětství - tvrdá příprava na dospělost

- **dlouhodobý pobyt** ve skupině, **nedostatek soukromí, malý prostor pro individualitu**, povinnou účast na společně organizované činnosti, svázanost jednotnými požadavky a stálý dozor nad jejich dodržováním
- v komunikaci s dítětem převažovalo **poučování a manipulace**. Hlavním úkolem pedagoga bylo splnit jednotný centrálně stanovený a důsledně kontrolovaný program, což učiteli bránilo v osobnostním přístupu k dítěti.

Organizace, přísný režim dne, řád, frontální vzdělávání - Tomuto přístupu ovšem nelze upřít systematickosti, promyšlenosti, návaznosti i určitou praktickou užitečnost (velká síť školek). I přes tyto klady však převažuje necitlivý přístup k dítěti a jeho potřebám.

Hlavní organizační formou vyučování byla **společná povinná zaměstnání dětí**. Mezi povinná zaměstnání patřily aktivity, při nichž se děti učily mateřskému jazyku, počtům, zpěvu, kreslení a modelování. Druhou formou vyučování byly hry a zaměstnání dle výběru dětí (tzv. **nepovinná zaměstnání**).

Dalšími výchovnými prostředky - hra, otužování a navykání pravidelnému režimu dne. **Za naprosto nevhodný prostředek výchovy bylo považováno samoučení.** (Klimková, 17)

Po roce 1953 a 1955 (školský zákon a nové osnovy pro MŠ) - Byla posílena didaktická funkce, učitelky se nejvíce zaměřovaly na **rozumovou výchovu**, vyučování zatlačilo do pozadí ostatní výchovné prostředky. **Byl opomíjen význam hry**, děti byly často přetěžovány. Děti měly být vychovávány ke smyslu pro organizovanost, ukázněnost a kolektivnost. Poprvé se v těchto osnovách objevil požadavek systematické spolupráce s navazujícím stupněm školské soustavy - **děti se soustavně začínají připravovat na školu.**

(Šmelová, 2004).

Důraz na rozumovou výchovu

Měla být rozšiřována zásoba poznatků z okolní skutečnosti. Mělo se dbát na získávání vlastní zkušenosti a poznávání vztahů mezi předměty a jevy. Aktivně měla být rozšiřována slovní zásoba, zdokonalována výslovnost, rozvíjen dětský projev, vnímání, paměť a fantazie. Důležitou součástí této výchovy bylo **vytváření základů materialistického chápání světa a předcházení vzniku náboženských představ.**

Sociocentrismus a výtvarné činnosti

předlohy - šablony - vzory

- kurikulální dokumenty: osnovy výchovné práce, později obsahovali časové tématické plány
- dodržení postupu, jednotné požadavky a zadání, čistota provedení, zručnost, výkon, splnění zadání, dokončení výrobku - výtvarná práce se vyznačovala formalismem, směřovala k realismu a k tréninku kreslířských dovedností.
- téma bylo ploché, stereotypně pojednáno, originalita se vylučovala, žádný prostor pro individualitu.

Samozřejmě i v této době působila celá řada významným osobností (**Jaromír Uždil**) - učili jinak či proti tomuto argumentovali -

- pedagogové-umělci, psychologové, významní výtvarní teoretici, kunsthistorici, malíři apod. - byli režimem za svoje názory perzekuováni (Jiří Davida, Jaroslav Brožek, Igor Zhoř) (členové Mezinárodní organizace pro výchovu uměním (International Society for Education through Art, INSEA - založena 1954)

Příklady

- <https://www.zscernovice.cz/vytvarne-cinnosti>
- <https://www.msborsice.cz/vytvarne-i-pracovni-cinnosti-deti-vanoce#&gid=1&pid=2>
- <https://vytvarna-vychova.cz/nalady-nenalady/> - <https://vytvarna-vychova.cz/kategorie/vytvarne-namety/jaro/>

Bartušková, M. Mateřské školy v Československu. Praha: Státní nakladatelství, 1948

Klimková K. (2010) : Výchovně vzdělávací programy českých mateřských škol v době totality a po roce 1989, bakalářská práce

„při výtvarné práci je v sázce dětské sebevědomí, které je neobyčejně zranitelné (...) nebezpečím pro tvořivou atmosféru výtvarné práce je

každé učitelčino memorování, poučování a dlouhé vysvětlování; obyčejně k němu učitelka sahá právě tehdy, když pociťuje, že fond skutečných zážitků, o něž by se dítě mělo opírat, je malý, úkol byl stanoven **příliš uměle, odtažitě.” Jaromír Uždil**

Konvergentní přístupy ve výchově - **osobnostně** zaměřená výchova (RVP)

- učitelky dříve neměly možnost se samy rozhodnout, jak s dětmi budou pracovat. **Dnes - právě naopak - RVP** podporuje **osobnostně orientovanou výchovu** - demokratický přístup. RVP určuje pravidla, hranice, cíle, výstupy, ale náplň ponechává na škole, učitelích a dětech. Za předpokladu zachování společných pravidel tu dochází k tvorbě a realizaci vlastního školního vzdělávacího programu.

- RVP je zaměřen osobnostně i sociálně. akceptuje individualizaci vzdělávacího a také vytváří podmínky pro socializaci dítěte, rozvoj prosociálního chování dětí a vnímání světa ve všech jeho souvislostech. sociálně komunikačních strategií (empatie, aktivní naslouchání, asertivita apod.)

- Dítě je vedeno k samostatnému projevu, je podporována jeho individualita.

Radost, autenticita - bezprostřednost, být sám sebou, aktivnost, podpora spontánních aktivit a čerpat z nich.

Důraz je kladen na prostředí.

- Učení dítěte na základě **předávání a přijímání hotových poznatků** je v předškolním vzdělávání považováno za cestu nevhodnou.

Rámcový vzdělávací program PV

- vymezuje *požadavky, podmínky a pravidla pro vzdělávání*
- využívání **prožitkového a kooperativního učení hrou a činnostmi dětí**, které jsou založeny na **přímých zážitcích** dítěte, podporují dětskou zvědavost a **potřebu objevovat, podněcují radost dítěte z učení, jeho zájem poznávat nové, získávat zkušenosti** a ovládat další dovednosti. (s.8)
- je třeba využívat **přirozený tok dětských myšlenek a spontánních nápadů** a poskytovat dítěti **dostatek prostoru pro spontánní aktivity a jeho vlastní plány. Učební aktivity probíhají především formou nezávazné dětské hry, kterou se dítě zabývá na základě svého zájmu a vlastní volby.**
- V předškolním vzdělávání je v dostatečné míře uplatňováno *situační učení*, založené na vytváření a využívání situací, které poskytují dítěti srozumitelné praktické ukázky životních souvislostí, tak, aby se dítě učilo dovednostem a poznatkům v okamžiku, kdy je potřebuje, a lépe tak chápalo jejich smysl.
- Významnou roli v procesu učení sehrává *spontánní sociální učení*, založené na principu přirozené nápodoby. Proto je třeba ve všech činnostech a situacích, které se v průběhu dne v mateřské škole vyskytnou, nejen v didakticky zaměřených činnostech, poskytovat dítěti vzory chování a postojů, které jsou k nápodobě a přejímání vhodné.
- **Učení dítěte na základě předávání a přijímání hotových poznatků je v předškolním vzdělávání považováno za cestu nevhodnou.**

Předškolní vzdělávání by mělo těžit ze situačního učení a spontánního sociálního učení, založeném **na nápodobě** (2018, s. 8). **V kontextu výtvarné činnosti to však neznamena, že bude muset napodobovat předlohy, jak má vypadat její výsledný produkt.** Jak konstatuje RVP PV, dítěti je třeba poskytovat vzory chování a postojů, které jsou k nápodobě a přejímání vhodné. Děti se mohou např. učit, jak pracovat s výtvarnými prostředky, aby neohrožovaly sebe ani druhé děti, nezasahovaly destruktivně do jejich výtvarného projevu apod.

V praxi bývá často obsah výtvarné výchovy na ZŠ, ale i v MŠ zaměřován za činnosti či vyučovací předměty z oblasti **Člověk a svět práce** (RVP ZV, Pracovní výchova, Technická výchova, Pracovní vyučování, RVP PV Pracovní činnosti), kdy je cílem vytvářet jednoduchými postupy různé předměty (VÝROBKY) z tradičních i netradičních materiálů a pracuje se podle slovního návodu a předlohy - výrobky řemeslného a lidového charakteru.

Zatímco cílem VV je poznávání světa jiným než jen racionálním způsobem, transcendentní...

- výtvarné činnosti musí obsahovat **SUBJEKTIVITivní přístup** (vlastní tvořivou cestu, autenticita), **ROZVÍJENÍ SMYSLOVého** poznávání světa (exploraace námětu, experiment, hry s materiálem a výtvarnými prostředky, vlastní tvorba a zkoumání možností) a **KOMUNIKACI** výtvarným jazykem (vnímání, interpretaci, reflexe).

Pro ztvárnění vlastní maminky dostaly děti z mateřské školy (3–6 let) k dispozici stejnou předlohu s obrysem ženského obličeje a dlouhými vlasy.

Úkolem bylo zpodobnit („do šablony“) vlastní matku. Na obrázcích vidíme, jak se děti snažily splnit toho zadání, ačkoliv je zcela nesmyslné pro takto emočně nabitě téma použít jednotný vzor. „Maminky“ totiž nejsou stejné ani v tom, jaký s nimi má dítě vztah, natož aby byly shodné po vizuální stránce.

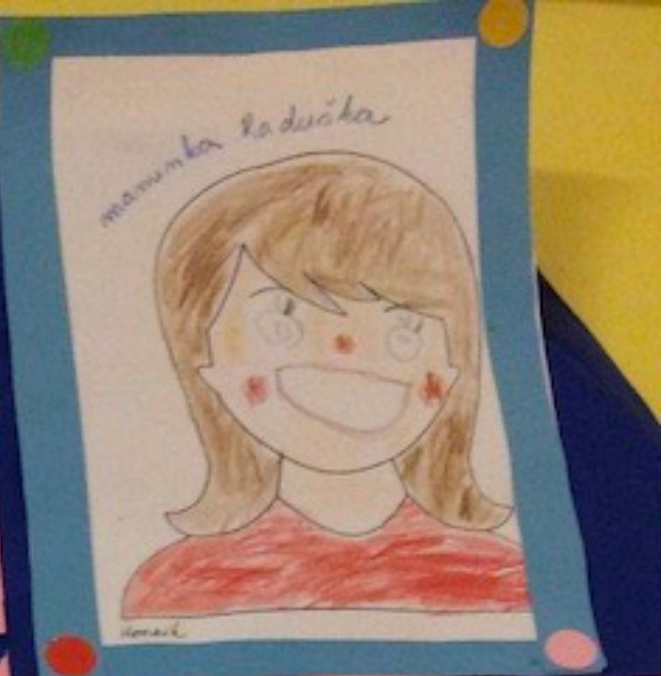
Použití šablony je v rozporu se základním požadavkem kurikula – **principem přiměřenosti**, tedy tím, že vzdělávací nabídka má být přizpůsobena vývojovým potřebám dětí (RVP PV, 2018, s. 7). Přiměřenost by v případě výtvarných činností měla korespondovat se specifiky vývoje dětského výtvarného projevu. **Konkrétně tedy: použití předlohy nerespektuje vývojové potřeby dětí kolem tří let, které ještě nezobrazují základní grafická schémata (tedy nekreslí postavu ani detaily obličeje, neboť jejich výtvarný projev se ještě pohybuje ve stádiu obsažných čmáranic, prvního uzavírání tvarů, hlavonožce apod.).**

Výtvarný úkol také nerespektuje jedinečnost konkrétního dítěte. Dítě, které typologicky preferuje výtvarné vyjádření spíše formou barevných skvrn, zapojením kompozice a struktury nemá možnost se v tomto zadání příliš projevit, neboť obrysové linie ho příliš svazují.

maminka Paolina

Závazný je především požadavek, aby nabídka všech aktivit, tedy i výtvarných, byla „maximálně přizpůsobena vývojovým fyziologickým, kognitivním, sociálním a emocionálním potřebám dětí této věkové skupiny“ (RVP PV, 2018, s. 7) – měla by proto být vystavěna na znalostech specifik dětského výtvarného projevu a respektování jeho jedinečnosti u konkrétního dítěte.

- Čas prožitý ve školce má být plný **radosti**, příjemnou zkušeností a **zdrojem dobrých, spolehlivých základů** do života. (s.7)
- To, co dítě prožije v raných letech života je trvalou hodnotu.
- Rané zkušenosti se v jeho životě - třeba i daleko později - zhodnotí a najdou uplatnění.

Prostředí MŠ (s.7)

- vstřícné, podnětné, zajímavé a obsahově bohaté
- **dítě se cítí bezpečně, radostně a spokojeně**
- **zajišťuje mu projevat se, bavit se, zaměstnávat přirozeným dětským způsobem.**

RVP PV - vzdělávací obsah

- INTEGROVANÝ PŘÍSTUP: vzdělávací obsah představuje kompaktní, *vnitřně propojený celek*, jehož členění do oblastí je třeba vnímat pouze jako pomocné
- vzdělávání v podobě **INTEGROVANÝCH BLOKŮ** - nerozlišují se vzdělávací oblasti (dříve také výchovné složky)
- obsah integrovaných bloků: **smysluplné - zajímavé - užitečné - nabízí škálu činností a hluboký prožitek**
- nezískávat izolované poznatky či jednoduch dovednosti - **získaná zkušenost má být komplexnější, snadno uchopitelná a prakticky využitelná.**
- „učivo“ je nabízeno v podobě *činností*, ať už praktických, či intelektových, popř. v podobě **příležitostí**
- pojem „učivo“ je nahrazen pojmem „vzdělávací nabídka“
- *očekávané výstupy* mají, stejně jako vzdělávací nabídka, **činnostní povahu**

Individuální rozdíly mezi dětmi jsou přirozené

- osobnostní rozdíly jsou přirozené
- rozdíly ve výkonu jsou přirozené a samozřejmé
- neusilujeme o vyrovnání tohoto výkonu
- úkolem není vyrovnat výkony, ale vzdělávací šance

Formy a metody práce

Vhodné je využívání *prožitkového a kooperativního učení hrou a činnostmi dětí*, které jsou založeny na přímých zážitcích dítěte, podporují dětskou zvědavost a potřebu objevovat, podněcují radost dítěte z učení, jeho zájem poznávat nové, získávat zkušenosti a ovládat další dovednosti.

Ve vzdělávání je třeba využívat přirozený tok dětských myšlenek a spontánních nápadů a poskytovat dítěti dostatek prostoru pro spontánní aktivity a jeho vlastní plány. Učební aktivity probíhají především formou nezávazné dětské hry, kterou se dítě zabývá na základě svého zájmu a vlastní volby (s. 8) - prostudovat

Děti jsou přirozeně kreativní, autentické a zvědavé

- dokáží si přirozeně poradit, vymyslet, vyřešit, zcela nově pojmut, najít nový pohled... vlastní řešení
- učme se navazovat na jejich spontánní aktivity, na jejich spontánní tvořivé aktivity - rozšiřovat je
- **děti disponují vlastní vůlí a iniciativou** - neučme děti setrvávat ve stereotypch a neučme je slepě uposlechnout autoritu

- INTEGROVANÝ PŘÍSTUP
- Odtud vyplývá i nutnost přirozeného propojování oblastí v praxi. Je třeba, aby učitel postupoval ve vzdělávání s vědomím, že realizovat samostatně jednotlivé oblasti by bylo umělé, nereálné a nepřijatelné. **Naopak, čím úplnější a dokonalejší bude propojení všech oblastí vzdělávání, a zároveň i podmínek, za kterých probíhá, tím bude vzdělávání přirozenější, účinnější a hodnotnější.**

- aktivity řízené i spontánní
- didakticky zacílená činnost, přímo či nepřímo motivovaná - je nabízena - dítě v ní reaguje spontánně i záměrně - toto probíhá **individuálně či ve skupině**
- vzd.nabídka - **individuální volba a aktivní účast dítěte**

Rámcové cíle (s.10)

- 1. rozvíjet dítě, jeho učení a poznání**
  - 2. osvojení hodnot naší společnosti**
  - 3. získání osobní samostatnosti a schopnosti projevovat se jako samostatná osobnost působící na své okolí**
- Tyto cíle jsou všudypřítomné, přirozené a univerzální... učitel k nim směřuje každou svou intervencí, činností a záměrem. Vždy musí působit ve shodě s těmito cíly (svým jednáním, chováním a postoji). **!!!!** Měl by si být vědom, že může také bezděčně bránit naplnění těchto cílů.